

УДК 347.6

А.В. Смітюх, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ КАТЕГОРІЙ КОРПОРАТИВНОГО КАПІТАЛУ ТА ОГолоШЕНОГО КОРПОРАТИВНОГО КАПІТАЛУ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ ДО КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

У статті критично досліджуються такі базові категорії корпоративного права, як статутний капітал та складений капітал, пропонується заміна цих категорій категоріями корпоративного капіталу та оголошеного корпоративного капіталу з іншим змістовним навантаженням. Також у статті надаються визначення понять корпоративний капітал та оголошений корпоративний капітал.

Ключові слова: статутний капітал, складений капітал, корпоративний капітал, оголошений корпоративний капітал.

Постановка проблеми. Поняття статутного і складеного капіталу є базовими категоріями корпоративного права, їх значущість вбачається вже з того факту, що господарське товариство визначається у ч. 1 ст. 113 ЦК України як юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками. Втім, ці категорії є проблемними, а їх впровадження у діюче законодавство є далеким від належного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику статутного та складеного капіталу господарських товариств досліджували такі автори як О.Р. Кібенко, В.М. Кравчук, Ю.В. Хорт, О.С. Янкова. Але в цій сфері залишається велика кількість невирішених питань як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Метою цього дослідження є розв'язання концептуальних проблем правових категорій статутного та складеного капіталу і напрацювання альтернативних категорій – корпоративного капіталу та оголошеного корпоративного капіталу.

Виклад основного матеріалу. Категорії статутного і складеного капіталу господарських товариств на рівні законів вперше були закріплені у ЦК України. У загальних положеннях щодо господарських товариств законодавець вживає конструкцію «статутний (складений) капітал», зокрема – визначає, що господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками (ч. 1 ст. 113 ЦК України), встановлює, що господарське товариство є власником майна, переданого йому учасниками товариства у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу, а також, – що вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом (п. 1 ч. 1, ч. 2 ст. 114 ЦК України), і, нарешті, визначає, що учасник має право здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом (п. 4 ч. 1 ст. 116 ЦК України).

Положення ЦК про окремі види господарських товариств називають капітал АТ, ТОВ і ТДВ статутним, а капітал повних і командитних товариств – складеним. Аналіз цих положень дозволяє дійти висновку про те, що єдиною змістовною відмінністю статутного капіталу АТ, ТОВ і ТДВ від складеного капіталу повних та командитних товариств є те, що статутний капітал визначає мінімальний розмір майна товариства, що гарантує інтереси його кредиторів (ч. 1 ст. 144, ч. 1 ст. 155 ЦК України), тоді як щодо складеного капіталу відповідна декларація у законодавстві відсутня.

Зазначені норми є пов'язаними з ч. 4 ст. 144, ч. 3 ст. 155 ЦК України, відповідно до яких у разі, якщо після закінчення другого чи кожного наступного фінансового року вартість чистих активів АТ, ТОВ, ТДВ виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу і зареєструвати відповідні зміни до статуту в установленому порядку, якщо учасники не прийняли рішення про внесення додаткових вкладів. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою від визначеного законом мінімального розміру статутного капіталу, товариство підлягає ліквідації. При цьому із змісту ч. 2 ст. 14 Закону України «Про акціонерні товариства» можна зробити висновок про те, що термін «чисті

активи» є синонімом терміну «власний капітал» і означає різницю між сукупною вартістю активів товариства та вартістю його зобов'язань перед іншими особами.

Фактично, у цих положеннях ЦК України було закріплено пропозиції, висловлені О. С. Янковою [1, с. 5, 10], що надає підстави обґрунтовувати тезу про те, що статутний капітал здійснює функцію гарантії інтересів кредиторів [2, с. 504]. Слід погодитися із тим, що така функція дійсно покладена на статутний капітал згідно діючого законодавства. Втім, О. Р. Кібенко вказує на те, що «спроби пов'язати певним чином вартість чистих активів зі статутним капіталом робились неодноразово, в тому числі і в європейських країнах, однак на практиці це призвело до ігнорування відповідних норм і, в кінцевому рахунку – до їх суттєвої модифікації або скасування», називає такий підхід застарілим і підкреслює відсутність прямого зв'язку між розміром чистих активів та платоспроможності товариства [3, с. 230].

Ці погляди були розвинені у роботі Ю. В. Хорт, яка поділяє концепції статутного капіталу, що історично склалися в різних країнах світу, на прокредиторську, проакціонерську й протовариську, доводить, що статутний капітал не повинен виконувати функцію захисту інтересів кредиторів і пропонує відмовитися від передбаченої у законодавстві України прокредиторської концепції на користь змішаної – проакціонерної та протовариської [4, с. 6].

Слід погодитися із тим, що інститут статутного капіталу нездатний гарантувати інтереси кредиторів товариства – інвестиції учасників, оскільки майно, передане у власність товариства у якості вкладів може бути одразу відчужене чи іншим чином витрачене товариством за рішенням його органів, а ризики підприємницької діяльності становлять загрозу того, що діяльність товариства виявиться збитковою.

Втім, у ситуації, коли власний капітал (чисті активи) товариства стають нижчими за розмір статутного капіталу, додаткові вклади учасників не здатні механічно виправити цю диспропорцію, оскільки за рахунок додаткових вкладів збільшується і номінальний розмір статутного капіталу. Наприклад: статутний капітал товариства сформований за рахунок вкладів учасників при його створенні становить 100 грн. Через 2 роки виявляється, що власний капітал (часті активи) товариства становить 20 грн., а різниця між статутним і власним капіталом, відповідно – 80 грн. У разі, якщо учасники внесуть додаткові вклади у сумі 80 грн., статутний капітал складатиме 180 грн., а власний – 100 грн. і різниця між власним і статутним капіталом зберігатиметься. Натомість, зменшення статутного капіталу до розміру власного капіталу пов'язане з необхідністю дострокового погашення боргів усім кредиторам, які виявлять таке бажання, а це саме по собі може призвести до неплатоспроможності товариства.

Отже, слід повністю погодитися з тезою про неспроможність прокредиторської концепції статутного капіталу так само як і функції статутного капіталу як гарантії інтересів кредиторів.

Дієвими механізмами гарантування інтересів кредиторів є: тест на платоспроможність; розкриття інформації стосовно фінансового стану товариства; договірні механізми захисту; установлення відповідальності директорів товариства за здійснення неправомірної підприємницької діяльності, їх дискваліфікація, застосування доктрини справедливої субординації вимог акціонерів, визнання недійсними правочинів, укладених з метою обману кредиторів чи без отримання належного зустрічного задоволення боржником [4, с. 17].

Утім, оскільки по суті статутний капітал – це складений капітал з функцією гарантії інтересів кредиторів товариства, без цієї функції статутний і складений капітал виявляються повними синонімами. Логічно було би позначати статутний (складений) капітал без функції гарантії інтересів кредиторів якимось одним терміном.

При цьому до обох цих термінів можна висловити певні зауваження:

– термін статутний капітал вказує на назву установчого документу, в якому зазначається його розмір – статуту, отже – не є прийнятним для повного товариства, де установчим документом є засновницький договір та командитного товариства, де установчим документом може бути або засновницький договір або меморандум (по суті, саме некоректність застосування терміну «статутний капітал» до повних та командитних товариств і стала основною причиною введення до законодавства терміну «складений капітал»);

– щодо складеного капіталу слід приєднатися до зауважень, що їх висловлює В. М. Кравчук – «складений» означає, що капітал повинен бути утворений шляхом об'єднання (складення) внесків, в той час як, наприклад, командитне товариство може бути створене одним повним учасником. Йому нічого і ні з ким складати» [2, с. 498]. Цей досвід є ще більш слушним щодо АТ, ТОВ і ТДВ, які досить часто утворюються однією особою.

Отже, обидва ці терміни не є придатними для того, щоб стати єдиним позначенням вартості майнової бази товариства, сформованої за рахунок вкладів її учасників.

Необхідно також точніше з'ясувати, яке саме явище дійсності позначається термінами статутний чи складений капітал.

Поняття складеного капіталу у законодавстві не визначається, натомість поняття статутного капіталу визначене на рівні закону лише щодо акціонерних товариств: п. 19 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлює, що статутний капітал – це капітал товариства, що утворюється з суми номінальної вартості всіх розміщених акцій товариства. Це визначення неможна визнати вдалим, оскільки в ньому переплутані причина і наслідок: воно наголошує на первинності номінальної вартості акцій щодо статутного капіталу, тоді як насправді номінальна вартість кожної акції навпаки є частиною суми, якій дорівнює статутний капітал, для якого, у свою чергу, визначальною є сумарна вартість вкладів засновників (акціонерів). Так, відповідно до ч. 1 ст. 155 ЦК України статутний капітал акціонерного товариства утворюється з вартості вкладів акціонерів, внесених внаслідок придбання ними акцій. Аналогічно – статутний капітал ТОВ складається із вкладів його учасників і його розмір дорівнює сумі вартості таких вкладів (ч. 1 ст. 144 ЦК України).

Варто згадати також легальне визначення статутного капіталу, наведене у п. 1.1. Ліцензійних умов провадження страхової діяльності, затверджених розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 р. № 40, відповідно до якого статутний капітал – це грошові кошти та/або державні цінні папери, внесені учасниками, засновниками страховика шляхом придбання його акцій, часток.

Недоліком цього визначення є обмеження вкладів грошовими коштами та/або державними цінними паперами (що можна пояснити специфікою регулювання страхових організацій), використання слова «придбання» без згадування самого товариства.

З теоретичних визначень поняття статутного капіталу варто згадати визначення, запропоноване О. С. Янковою [1] що визначає статутний фонд як зареєстрований у встановленому законом порядку та закріплений в установчих документах грошовий еквівалент майна, яке повинне бути передане підприємству у власність (повне господарське відання, оперативне управління) у вигляді внесків для забезпечення його господарської діяльності та як сплата його учасниками отримуваних ними майнових прав [1, с. 9]. Таким чином, ця дослідниця підкреслює, що статутний капітал – це майно, яке має бути передане учасниками товариству у майбутньому.

Слід зазначити, що майно АТ повністю формується до моменту його державної реєстрації, отже, сума зазначена у статуті АТ як статутний капітал у будь-якому разі є сумою, яку АТ фактично отримало в момент створення. Для АТ статутний капітал є *de facto* внесеним стартовим капіталом. В момент створення АТ статутний капітал дорівнює його власному капіталу – у товариства є лише активи у розмірі статутного капіталу, натомість зобов'язання ще відсутні. У подальшому, з прийняттям товариством на себе перших зобов'язань, отриманням прибутків розмір статутного капіталу не співпадає більше з розміром власного капіталу.

В інших видах господарських товариств вклади учасників вносяться протягом року після державної реєстрації товариства. Отже, типовою є ситуація, коли щойно створене товариство приймає на себе зобов'язання ще до формування статутного (складеного) капіталу. Навіть більше – досить часто статутний (складений) капітал залишається неформованим у повному обсязі. Як наслідок у таких товариствах статутний (складений) капітал ніколи не співпадатиме з наявним, власним капіталом – навіть у момент утворення.

Очевидно, що у всіх господарських товариствах, крім акціонерних під терміном статутний (складений) капітал маються на увазі одразу дві відмінні сутності: вартість майна, яке засновники товариства вирішили передати товариству і вартість майна, які вони за фактом вже передали.

На нашу думку, ці дві відмінні сутності повинні позначатися двома відмінними термінами. Таким чином, різниця у термінах має відтворювати не різницю між організаційно-правовими формами господарських товариств (як це має місце при використанні термінів статутний/складений капітал), а різницю між належним та наявним.

На необхідність розрізняти ці категорії вказувала ще О. С. Янкова [1, с. 7, 11], обґрунтовуючи доцільність запровадження до господарського законодавства України категорій заявленого та сплаченого статутного фонду, утім цей автор надає визначення лише поняттю статутний фонд, але не запропонованим нею термінам заявленого та сплаченого статутного фонду, не розкриває відповідні концепції, крім того, як вже зазначалося вище, ми не поділяємо в цілому її підхід, що підкреслює гарантійну функцію статутного фонду і необхідність його кореляції з власним капіталом товариства у процесі його діяльності.

Для розв'язання цієї проблеми В. М. Кравчук пропонує наступну термінологічну конструкцію: – засновницький капітал як майно, склад та вартість якого зафіксована в установчому документі, яке засновник зобов'язався передати юридичній особі під час її створення;

– корпоративний капітал як зафіксована в установчому документі вартість внесків учасників, переданих юридичній особі в рахунок оплати її корпоративних прав [2, с. 500].

На нашу думку, термін «засновницький капітал» повністю відповідає визначенню, що його запропонував В. М. Кравчук, але не охоплює усі ситуації, коли фіксується вартість майна, яке учасники товариства зобов'язуються передати товариству: зокрема до засновницького капіталу неможна віднести вартість вкладів учасників товариств, за рахунок яких збільшується майнова база вже існуючих товариств. Отже, для позначення вартості майна, яке учасники, або засновники зобов'язалися передати у якості вкладів у власність господарського товариства пропонується термін «оголошений корпоративний капітал».

Термін «корпоративний капітал» видається більш вдалим для позначення de facto переданого товариству майна, втім, на нашу думку, фіксація розміру корпоративного капіталу в установчому документі господарського товариства має бути обов'язковою лише для АТ, оскільки:

– Преамбула та п. (g) статті 3 Другої директиви Ради 77/91/ЄЕС від 13 грудня 1976 року передбачає вимогу, згідно якої статут АТ повинен містити відомості про суму сплаченого підписного капіталу на момент реєстрації товариства або отримання дозволу розпочати діяльність [5];

– на момент державної реєстрації АТ вклади засновників вже внесені, отже корпоративний капітал товариства може бути без жодних ускладнень зазначений у його статуті, тоді як в інших видах господарських товариств на момент державної реєстрації відомий лише оголошений корпоративний капітал. Для того, щоб запобігти необхідності вносити зміни до установчого документу товариства у разі, якщо не всі учасники внесуть свої внески, пропонується не зазначати в установчих документах господарських товариств, крім АТ ані оголошений корпоративний капітал, ані корпоративний капітал – ці відомості повинні, на нашу думку, обов'язково вноситися лише до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (далі – Реєстр). При цьому відомості про оголошений корпоративний капітал повинні вноситися до Реєстру в момент державної реєстрації товариства, а про корпоративний капітал – в процесі внесення вкладів аж до моменту завершення строку для його формування, виходячи з вартості внесених de facto вкладів. Факти внесення вкладів встановлюватиме державний реєстратор. Враховуючи той факт, що дані Реєстру є доступними для широкого загалу, у тому числі – через ІНТЕРНЕТ, така новела дозволить уникнути зайвих формальностей, пов'язаних із внесенням змін до установчих документів та багатьма проблемами зменшення статутного капіталу у випадку невнесення вкладів деякими з учасників товариства.

Натомість, із суми корпоративного капіталу повинна вираховуватися вартість вкладів, за рахунок яких було сформовано частки, що згодом було анульовано, зокрема – при анулюванні акцій чи виході учасника з товариства.

Висновки. Таким чином, відправною точкою для розв'язання проблеми капіталу господарського товариства повинна стати заміна категорій статутного та складеного капіталу категоріями оголошеного корпоративного капіталу та корпоративного капіталу, які не виконують функцію гарантування інтересів кредиторів рішення товариства, не перебувають у безумовній кореляції з його власним капіталом і можуть бути визначені наступним чином:

– оголошений корпоративний капітал – це зареєстрована у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців сукупна вартість вкладів, які певні особи зобов'язалися передати господарському товариству у власність з метою набуття участі у господарському товаристві, визначена на момент прийняття загальними зборами учасників (засновників, акціонерів) рішення про їх внесення;

– корпоративний капітал – це зареєстрована у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, або у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та установчому документі господарського товариства сукупна вартість вкладів учасників (засновників, акціонерів) господарського товариства, переданих ними у власність господарського товариства з метою набуття участі у господарському товаристві, за вирахуванням вартості вкладів, за рахунок яких було сформовано частки, що згодом були анульовані, визначена на момент прийняття загальними зборами учасників (засновників, акціонерів) рішення про внесення відповідних вкладів.

Список літератури

1. Янкова О. С. Правове регулювання статутного фонду комерційних організацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; арбітражний процес» / Янкова Олена Степанівна. – Донецьк, 2000. – 20 с.
2. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – 720 с.

3. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04 / Кібенко Олена Рувівівна. – Х., 2006. – 526 с.
4. Хорт Ю. В. Механізм захисту інтересів учасників акціонерних правовідносин через конструкцію статутного капіталу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Хорт Юлія Валеріївна. – Х., 2009. – 19 с.
5. Друга директива Ради 77/91/ЄЕС від 13 грудня 1976 року про узгодження гарантій, що їх вимагають держави-члени від товариств у розумінні частини 2 статті 58 Договору, з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення акціонерних товариств, збереження та зміни капіталу, з метою забезпечити рівність застосування таких гарантій // Кібенко О. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз acquis Європейського Союзу та законодавства України / О. Кібенко, Сарбах А. Пендак. – К. : Видавнича організація «Юстініан», 2006. – С. 248-270.

Стаття надійшла 11.12.2014 р.

А.В. Смитюх, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОТНОСИТЕЛЬНО ВНЕДРЕНИЯ КАТЕГОРИЙ КОРПОРАТИВНОГО КАПИТАЛА И ОБЪЯВЛЕННОГО КОРПОРАТИВНОГО КАПИТАЛА ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБЩЕСТВ В КОРПОРАТИВНОЕ ПРАВО

Резюме

В статье критически исследуются такие базовые категории корпоративного права как уставный капитал и складочный капитал, предлагается замена этих категорий категориями корпоративного капитала и объявленного корпоративного капитала с другой смысловой нагрузкой. Также в статье даются определения понятий корпоративный капитал и объявленный корпоративный капитал.

Ключевые слова: уставный капитал, складочный капитал, корпоративный капитал, объявленный корпоративный капитал.

A.V. Smityukh, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of of administrative and Economic Law
24/26, Frantsuzskiy Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

ABOUT THE PROMOTIONS OF THE CATEGORIES OF THE CORPORATE CAPITAL AND AUTHORIZED CORPORATE CAPITAL OF THE COMMERCIAL COMPANIES AT THE LAW OF COMPANIES

Summary

The basic categories of the law of companies such as statute capital and pooled capital are critically investigated at the article. The author proposes to replace them with the categories corporate capital and authorized corporate capital of the different meaning. The notions of the corporate capital and authorized corporate capital are defined at the article.

Key words: authorized capital; pooled capital; corporate capital; authorized corporate capital.